

MICHAŁ KLICHOWSKI

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

CZY NADCHODZI ŚMIERĆ TEKSTU? KILKA REFLEKSJI NA MARGINESIE TEORII TECHNOLOGICZNEGO DETERMINIZMU

ABSTRACT. Klichowski Michał, *Czy nadchodzi śmierć tekstu? Kilka refleksji na marginesie teorii technologicznego determinizmu* [Has the Death of the Text Come? Some Reflections on the Margins of the Theory of Technological Determinism]. *Studia Edukacyjne* nr 23, 2012, Poznań 2012, pp. 103-118. Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-2520-1. ISSN 1233-6688

This article presents the theory of technological determinism. It shows the correlation of modern technological change and changes in the approach to reading a text. It presents the results of a quasi-experiment relating to this context and their interpretations and formulates a hypothesis concerning the impending death of the text.

Key words: education, technological determinism, textuality

To co mówię, powinno być traktowane jako „propozycje”, „pierwsze ruchy w grze” do udziału w której zaproszeni są ci, którzy mogą być udziałem tym zainteresowani. Wypowiedzi tych nie należy traktować jak dogmatycznych twierdzeń, które można przyjąć lub odrzucić en bloc...

Michel Foucault¹

Wprowadzenie

Teoria technologicznego determinizmu została sformułowana przez Harolda Innisa i jego uczniów: Erica Havelocka oraz Marshalla McLuhana. Traktowała ona o „zmianie psychiki pod wpływem zmiany technologicznej” i ujmowała technologię jako determinantę „sposobu postrzegania

¹ Za: S.J. Ball, *Foucault po polsku. Wstęp do wydania polskiego*, tłum. K. Bluszczyk, [w:] *Foucault i edukacja. Dyscypliny i wiedza*, red. S.J. Ball, Kraków 1992, s. 7.

rzeczywistości² – akcentowała wzajemne oddziaływanie (*interplay among*) technologii i procesów poznawczych³.

Współpracownik M. McLuhana, Derrick de Kerckhove, przełożył założenia tej teorii na sytuację współczesną, dostrzegając wielość powiązań pomiędzy „cyfrowym i mentalnym” oraz opisując swoistą dla kultury współczesnej „architekturę inteligencji”⁴. D. de Kerckhove zauważył, że obecnie żyjemy w drugiej fazie elektryczności, nazywanej fazą cyfrową. Pierwsza faza, zwana analogową, przyniosła człowiekowi „światło, ciepło i energię” i miała charakter „elektryczności mięśniowej”. Druga faza natomiast ma specyfikę kognitywną – „mentalnej elektryczności”. Architektura inteligencji w tej fazie jest, według D. de Kerckhove’a, „płynna, wielobiegunkowa, wzmocniona, swawolna, dosadna i hipertekstualna; nasze umysły są dziś pochłonięte myślą hipertekstualną”⁵. „Długofalowość, stacjonarność, trwanie, pamięć, wgląd w szerszy kontekst”, charakterystyczne dla fazy analogowej, ustępują miejsca „szybkiej cyrkulacji, symplifikacji tekstu, kiczowi, tandecie, niedbałości, krótkotrwałości, natychmiastowości, sensacji, impulsom, transparenacji, nomadyczności, skróceniu momentu napięcia uwagi”⁶. Architektura inteligencji staje się zatem także „zdecentrowana”; jest „nieliniowym systemem dynamicznym”, charakterystycznym dla nieliniarnego świata i nieliniarnych procesów w nim zachodzących – dla hiperswiata i hiperspołeczeństwa⁷.

Pablo del Río zauważa, że współcześnie promocja transmitowanej przez technologię nowej struktury myślenia (*new structure of thinking*) przejawia wyjątkowy dynamizm⁸. Badacze zauważają, że najnowsze technologie z zupełnie nieznaną dotąd siłą „zmieniają sposób pracy ludzkich mózgow”⁹, czy wręcz doprowadzają do narodzin „nowego mózgu”¹⁰. Jednym ze wskaźników

² J. Kucharska, K. Stanisław, *Migrujące audytoria i mobilne teksty kultury. Diaspory w globalnej wiosce*, [w:] *Kody McLuhana. Topografia nowych mediów*, red. A. Maj, M. Derda-Nowakowska (z udziałem: D. de Kerckhove’a), Katowice 2009, s. 123.

³ S.B. Sirvastava, M.R. Banaji, *Culture, Cognition, and Collaborative Networks in Organization*, *American Sociological Review*, 2011, nr 2, s. 208.

⁴ D. de Kerckhove, *Przeciw architekturze (architektura inteligencji)*, tłum. K. Stanisław, [w:] *Kody McLuhana*, s. 38-39.

⁵ Tamże, s. 38.

⁶ K. Krzysztofek, *Zdekodowane kody*, [w:] *Kody McLuhana*, s. 29; por. także: J.P. Daley, *Deconstructing Formal and Informal Learning Spaces with Social Networking Sites*, [w:] *Digital Education. Opportunities for Social Collaboration*, red. M. Thomas, New York 2011, s. 219-222.

⁷ K. Krzysztofek, *Zdekodowane kody*, [w:] *Kody McLuhana*, s. 17, 28-30.

⁸ P. del Río, *Some Effects of Media on Representation: A Line of Research*, [w:] *Psychology of Media in Europe. The State of the Art – Perspectives for the Future*, red. P. Winterhoff-Spurk, Opladen 1995, s. 177-186.

⁹ A. Leszczyński, *Żegnaj, szkoło!*, „Focus” z 2011, nr 9, s. 28.

¹⁰ B. Kastory, *Narodziny supermózgu*, „Newsweek” z 2009, nr 3; J. Nikodemka, *iMózgi w e-szkole*, <http://www.focus.pl/cywilizacja/zobacz/publikacje/imozi-w-e-szkole/>,

technologicznie zdeterminowanej reorganizacji owych „struktur myślenia” jest hipotetyczna zmiana w podejściach do czytania tekstu – odejście od czytania liniowego, na rzecz czytania nieliniowego (przeskokowego)¹¹, a zatem odejście od czytania dyscyplinowanego linearną logiką na rzecz podejścia, nawiązując do słów D. de Kerckhove’a, hipertestualnego, związanego z architekturą obniżonego „napięcia uwagi”, „krótkotrwałości”, „szybkiej cyrkulacji”, „natychmiastowości” i ogólnego „simplifikowania tekstu”.

Artykuł ten jest próbą pozyskania empirycznych dowodów na korelację pomiędzy zmianami technologicznymi a właśnie zmianami w podejściach do czytania tekstu. W kolejnych jego punktach przedstawię metodologiczne podstawy podjętych badań i ich wyniki oraz dokonam próby sformułowania i zinterpretowania wniosków z nich płynących¹².

Metoda

W badaniach zastosowałem metodę badań quasi-eksperymentalnych – zmienna niezależna miała więc charakter klasyfikacyjny, a nie jak w przypadku eksperymentu – manipulacyjny. Do klasyfikacji badanych wykorzystałem teorię cyfrowej nierówności, poprzez którą można podzielić współczesną polską młodzież „na zorientowanych technologicznie”, którzy mają dostęp do najnowszych technologii, i tych na „uboczny, gdzieś na wsi, żyjących wciąż w modernistycznym świecie kilku kanałów telewizyjnych”¹³, a zatem – w nawiązaniu do teorii Karola Marksa – na digitariat (cyfrowych nastolatków) i cyfrowy proletariat (analogowych nastolatków)¹⁴.

[03.02.2011]; J. Nikodemka, *Jak nas psuje Facebóg*, „Focus” z 2011, nr 2, s. 34; P. Ward, *Co się stanie z Homo sapiens?*, „Świat Nauki” z 2009, nr 1.

¹¹ M. Pegrum, *Modified, Multiplied, and (Re-)mixed: Social Media and Digital Literacies*, [w:] *Digital Education. Opportunities for Social Collaboration*, red. M. Thomas, New York 2011, s. 11-14; T. Berger, M. Thomas, *Integrating Digital technologies in Education: A Model for Negotiating Change and Resistance to Change*, [w:] *Digital Education*, s. 102-103; S. Dylak, *Uczeń – Mózg – Edukacja*, referat wygłoszony na konferencji: „Edukacja alternatywna – dylematy teorii i praktyki”, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Łodzi, 2009.

¹² Wyniki te są fragmentem badań opublikowanych w książce: M. Klichowski, *Między linearnością a klikaniem. O społecznych konstrukcjach podejść do uczenia się*, Kraków 2012.

¹³ G.D. Stunża, *Złapani w sieć. Czy uzależnienie od nowoczesnych technologii to zło?*, „reVOLT” z 2008, nr 1, s. 6.

¹⁴ I. Fiut, M. Habryń, *Spoleczność akademicka wobec możliwości wykorzystania Internetu w procesie pracy*, [w:] *Mikrospoleczność informacyjna na przykładzie miasteczka internetowego Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie*, red. L.H. Haber, Kraków 2001, s. 158-162; T. Drabowicz, *Nierówności cyfrowe – nowy wymiar zróżnicowania społecznego*, [w:] *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humanistycznej*, red. J. Klebaniuk, Warszawa 2007, s. 239-243.

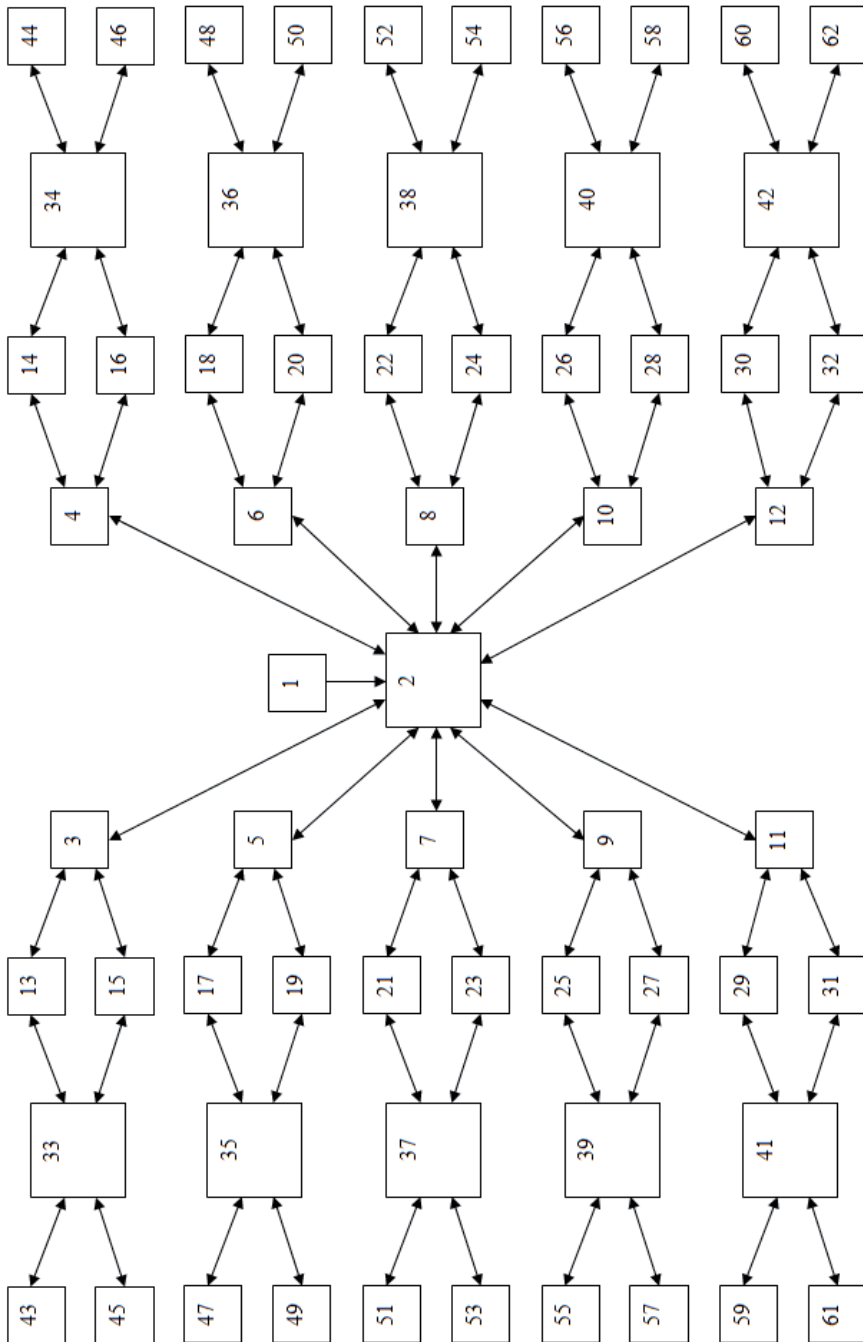
Zdecydowałem się zatem przebadać celowo dobrane osoby w wieku 15 lat uczęszczające do trzeciej klasy gimnazjum – 36 cyfrowych nastolatków, a więc osoby zamieszkujące duże miasta, uczące się w szkołach o najwyższym poziomie informatyzacji (np. uczniowie e-klassy czy biorący udział w projekcie „Szkoła z klasą 2.0”) i pochodzące z rodzin o najwyższym statusie ekonomicznym (grupa A) oraz 36 analogowych nastolatków – osoby zamieszkujące wsie o najniższym poziomie informatyzacji i słabej infrastrukturze teletechnicznej¹⁵, trudnej sytuacji ekonomicznej i pochodzące z rodzin o najniższym kapitale ekonomicznym (grupa B). Każda grupa składała się z 18 dziewczyn i 18 chłopców z trzech różnych szkół (po 12 w każdej szkole). Łącznie przebadalem zatem 72 osoby, z sześciu gimnazjów.

W badaniu wykorzystałem technikę pomiaru samoregulacji w trakcie eksploracji tekstu. Jej narzędziem była autorska aplikacja (komputerowy program użytkowy) rejestru sposobów eksploracji tekstu, nazwana roboczo InteractiveStory-Trackerem. Była to strona internetowa używana offline, napisana w języku HTML5 JavaScript. Składała się ze strony startowej (nr 1 na ryc. 1), strony głównej (nr 2 na ryc. 1), sześćdziesięciu stron podlinkowanych (nr 3-62 na ryc. 1) oraz programu rejestrującego sposób eksploracji tekstu tych wszystkich stron (z wyłączeniem strony startowej) oraz czas fiksacji na każdej odwiedzonej stronie.

Program ten generował raport w formie listy kolejnych kliknięć w poszczególne strony, z czasem pozostawania na każdej z nich (podawanym w tysięcznych sekundy). Na każdej stronie znajdował się tekst – fragment autorskiego opowiadania, które zostało tak napisane, by z jednej strony przedstawiało treści bliskie rzeczywistości współczesnych gimnazjalistów, z drugiej natomiast – by treści te nie odwoływały się do ich przedwiedzy – były podobnie atrakcyjne dla każdego odbiorcy. Na stronie startowej (str. 1) postawiono pewien problem, który badany miał rozwiązać w pięć minut – odnaleźć odpowiedź poprzez czytanie tekstu. Po kliknięciu w przycisk „Start” program uruchamiał zaprogramowany na pięć minut zegar¹⁶ i przełączał strony – ze startowej na główną (strona startowa była jedyną stroną, do której badany nie mógł powrócić – nie było linku do niej). Strona główna była najbardziej rozbudowana. Znajdował się na niej krótki wstęp i osmioparagrafowe opowiadanie. W tekście

¹⁵ Rozpatrywane były tu – za D. Chmielewską-Łuczak i M. Nowak – głównie dwa aspekty: brak urządzeń niezbędnych do połączenia się z Siecią albo występowanie monopolistycznych firm dostarczających usługi internetowe (brak prywatnych dostawców) (D. Chmielewska-Łuczak, M. Nowak, *Elitarny charakter Internetu. Bariery i wykluczenia*, [w:] *Fenomen nierówności społecznych*, s. 262).

¹⁶ Po upływie tego – określonego w toku badań pilotażowych – czasu, program zatrzymywał licznik czasu fiksacji (bez kliknięcia) oraz przełączał widok – wyświetlał się pusty biały ekran.

Ryc. 1. Schemat hipertekstu InteractiveStory-Trackera

(opracowanie własne)

każdego paragrafu znajdowało się jedno wyrażenie obce (stworzone na potrzeby opowiadania), wyróżnione w formie linku – kliknięcie w niego odsyłało do strony dookreślającej to wyrażenie. Tym samym, na stronie głównej znajdowało się osiem linków do stron dookreślających (str. 3-12). Na każdej stronie dookreślającej znajdował się przycisk „Powrót”, odsyłający na stronę główną oraz tekst dookreślający, w którym pojawiały się dwa obce wyrażenia wyróżnione w formie linków, odsyłających do stron tłumaczących te wyrażenia (str. 13-32) – nie dookreślały one już jednak głównej historii i głównego problemu, dlatego nazwać je można stronami tłumaczącymi poboczne wątki. Na każdej takiej stronie znajdował się przycisk „Powrót”, odsyłający do strony dookreślającej oraz tekst tłumaczący, w którym pojawiało się obce wyrażenie w formie linku, odsyłającego do strony tłumaczącej je i zawierającej, oprócz owego tłumaczenia, także opis dwóch nowych problemów, wyrażonych w formie linków do stron je rozwiązujących, oraz przycisk „Powrót” (str. 33-42). Strony z rozwiązaniami problemów zawierały tylko tekst rozwiązujący problem i przycisk „Powrót” – nie było na nich kolejnych linków (str. 43-62). Badani – dla uwierzytelnienia mierzonego czasu fiksacji – mieli do dyspozycji wyłącznie myszkę (bez klawiatury). Wszystkie pomiary dokonywane były w możliwie zbliżonych warunkach – uczeń siedział przy komputerze w sali, w której znajdował się oprócz niego tylko badacz, użyto tego samego komputera, monitora, myszki i podkładki pod nią, rozstawiając ten sprzęt w zbliżony sposób na podobnych stołach.

Próbując zbadać istotność różnic w sposobie czytania tekstu pomiędzy digitariatem i cyfrowym proletariatem, dokonałem analiz dwóch aspektów tej eksploracji:

- czas fiksacji na wybranych fragmentach tekstu, jako wskaźnik wspomnianego „napięcia uwagi” i „krótkotrwałości”;
- rodzaju sekwencji korzystania z hipertekstu, jako wskaźnik wspomnianej „szybkiej cyrkulacji”, „natychmiastowości” i „simplifikowania tekstu”.

Postawiłem zatem dwie hipotezy badawcze:

1. Czas fiksacji na wybranych fragmentach tekstu jest istotnie krótszy w grupie A niż w grupie B.
2. Osoby z grupy A istotnie częściej, niż osoby z grupy B, eksplorują tekst w sposób skokowy (natychmiastowo klikając w pojawiające się linki), symplifikując tym samym tekst.

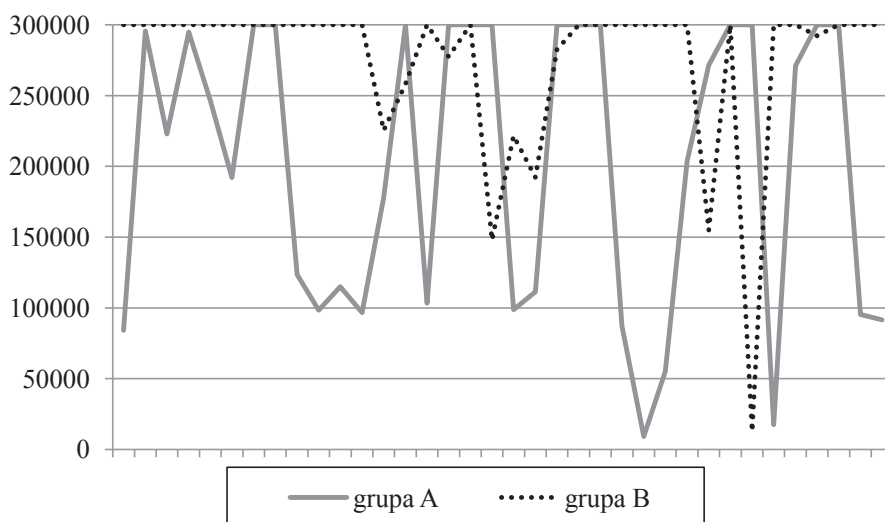
Wyniki

Dla lepszego przedstawienia rozkładu zmiennej: Czas fiksacji na wybranych fragmentach tekstu, wyróżniłem dwa obszary jej analiz: Czas fiksacji na stronie głównej InteractiveStory-Trackera, liczony od kliknięcia w przycisk „Start” na stronie startowej InteractiveStory-Trackera (str. 1) do pierwszego kliknięcia w któryś z linków strony głównej, oraz Średni czas fiksacji na stronach InteractiveStory-Trackera, liczony wzorem:

$$S = t / i,$$

gdzie, S – średni czas fiksacji na stronach InteractiveStory-Trackera, t – czas przeznaczony na eksplorację tekstu InteractiveStory-Trackera (5 minut wyrażone w tysięcznych sekundy), i – ogólna liczba kliknięć w strony InteractiveStory-Trackera (nie licząc kliknięcia w przycisk „Start” na str. 1).

Minimalna wartość rozkładu zmiennej: Czas fiksacji na stronie głównej InteractiveStory-Trackera w badanej próbie to 9035 tysięcznych sekundy, a maksymalna – 300 000 tysięcznych sekundy. Średnia jej rozkładu równa się 237 886,06 tysięcznych sekundy. Oznacza to, że średnio na stronie głównej InteractiveStory-Trackera badani przebywali do pierwszego kliknięcia niespełna 4 minuty (na łączne 5 minut). Badany, który przebywał na niej najkrócej kliknął pierwszy raz po nieco ponad 9 sekundach, a przebywający najdłużej – nie kliknął ani razu.

Ryc. 2. Czas fiksacji na stronie głównej InteractiveStory-Trackera
(opracowanie własne)

Dłuższy (powyżej średniej) czas fiksacji na stronie głównej InteractiveStory-Trackera był charakterystyczny dla badanych z grupy B, a krótszy (poniżej średniej) – dla badanych z grupy A (ryc. 2).

Średnio na stronie głównej InteractiveStory-Trackera badani z grupy B przebywali 274 025,94 tysięcznych sekundy, podczas gdy badani z grupy A – średnio 201 746,17 tysięcznych sekundy. Przebądani z grupy A czytali zatem o około 1 minutę 20 sekund krócej tekst strony głównej InteractiveStory-Trackera od osób z grupy B. Zróznicowanie to jest istotne statystycznie. Obliczona poprzez test *U* Manna-Whitneya istotność asymptotyczna (0,001) jest bowiem mniejsza od przyjętego w badaniach poziomu istotności (0,05¹⁷) (tab. 1).

Tabela 1

Czas fiksacji na stronie głównej InteractiveStory-Trackera
(opracowanie własne)

Czas fiksacji na stronie głównej Interactive Story-Trackera	Grupa	
	A	B
\bar{x}	201 746,17	274 025,94

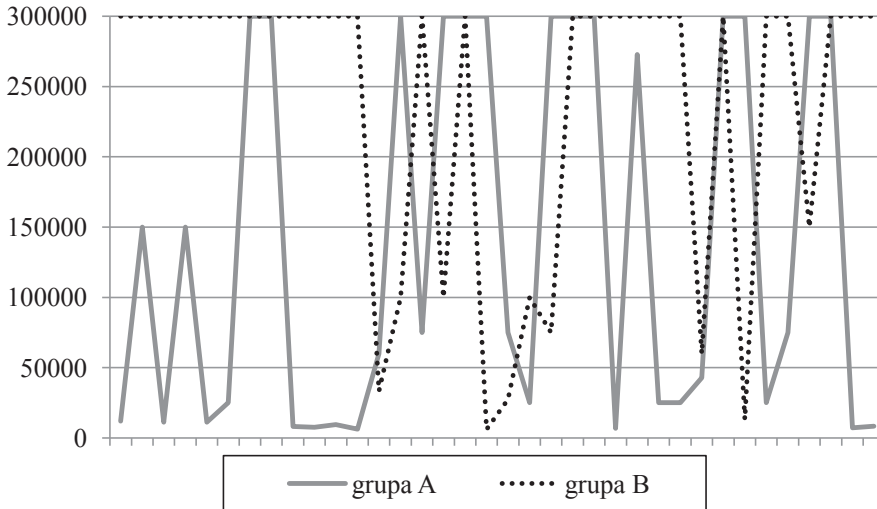
U Manna-Whitneya ($N = 72$) = 367,000; $p = 0,001$.

Minimalna wartość rozkładu zmiennej: Średni czas fiksacji na stronach InteractiveStory-Trackera w badanej próbie to 6 122 tysięcznych sekundy, a maksymalna – 300 000 tysięcznych sekundy. Średnia jej rozkładu równa się 187 196,53 tysięcznych sekundy. Oznacza to, że średnio na stronach InteractiveStory-Trackera badani przebywali nieco ponad 3 minuty (łącznie z czasem przebywania na stronie głównej). Wartość ta zmniejszała się wraz z liczbą kliknięć. Badany, który kliknął najwięcej razy, przebywał na stronach InteractiveStory-Trackera średnio 6 sekund, a nieklikający wcale – co jest oczywiste – dokładnie 5 minut.

Krótszy (poniżej średniej) czas fiksacji na stronach InteractiveStory-Trackera był charakterystyczny dla badanych z grupy A, dłuższy natomiast (powyżej średniej) – dla badanych z grupy B (ryc. 3).

Średnio na stronach InteractiveStory-Trackera badani z grupy B przebywali 235 132,53 tysięcznych sekundy, podczas gdy badani z grupy A – średnio 139 260,53 tysięcznych sekundy. Przebądani z grupy A przebywali zatem średnio o prawie 2 minuty krócej na danej stronie InteractiveStory-Trackera

¹⁷ Przyjmowanie poziomu istotności równego 0,05 jest – jak zauważają Chava Frankfort-Nachmias i David Nachmias – charakterystyczne dla badań nauk społecznych (C. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, tłum. E. Hornowska, Poznań 2001, s. 513).

Ryc. 3. Średni czas fiksacji na stronach InteractiveStory-Trackera

(opracowanie własne)

od osób z grupy B. Zróznicowanie to jest istotne statystycznie. Obliczona poprzez test *U* Manna-Whitneya istotność asymptotyczna (0,001) jest bowiem mniejsza od przyjętego w pracy poziomu istotności (0,05) (tab. 2).

Tabela 2

Średni czas fiksacji na stronach InteractiveStory-Trackera

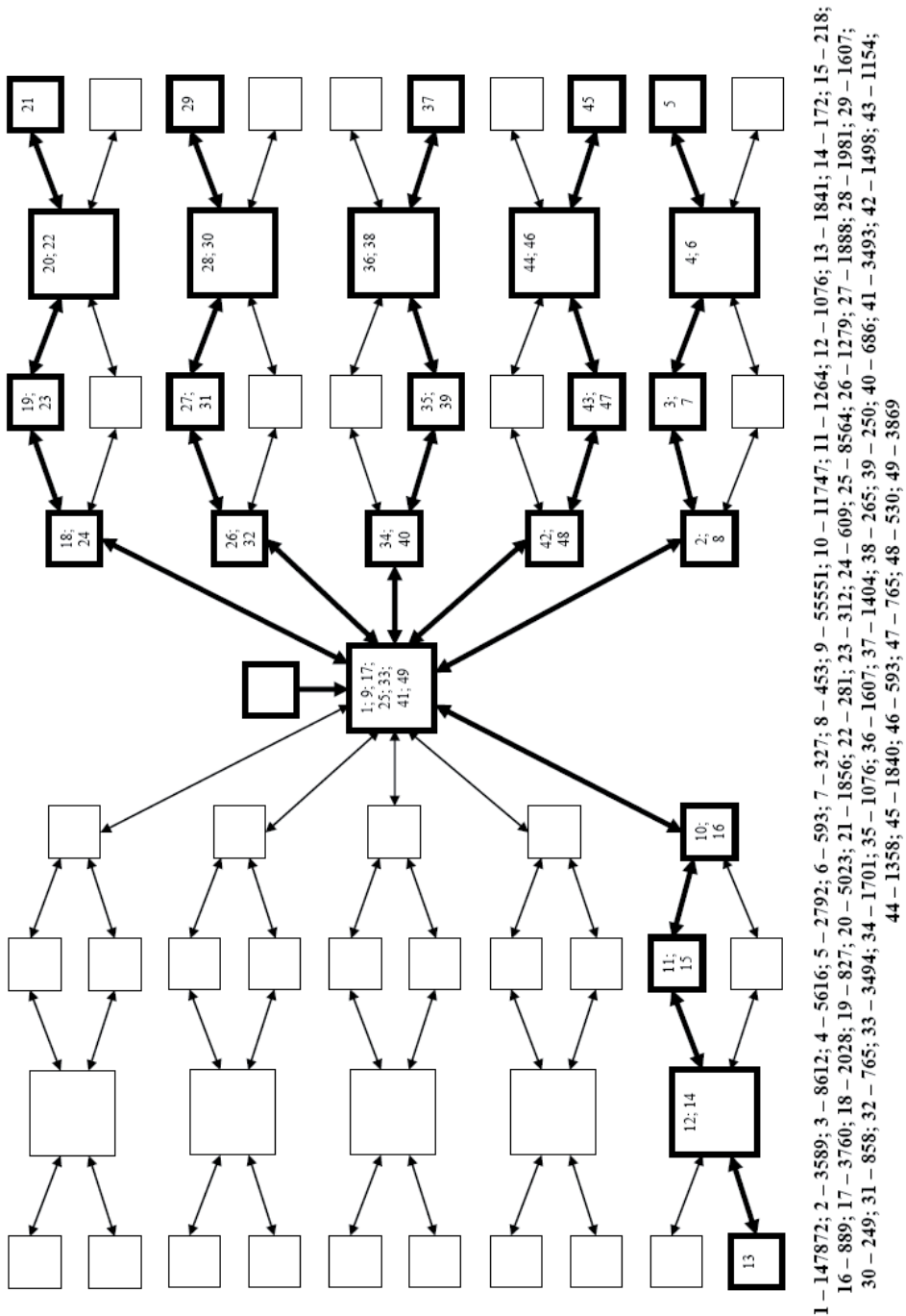
(opracowanie własne)

Średni czas fiksacji na stronach InteractiveStory-Trackera	Grupa	
	A	B
\bar{x}	139 260,53	235 132,53

U Manna-Whitneya ($N = 72$) = 373,000; $p = 0,001$

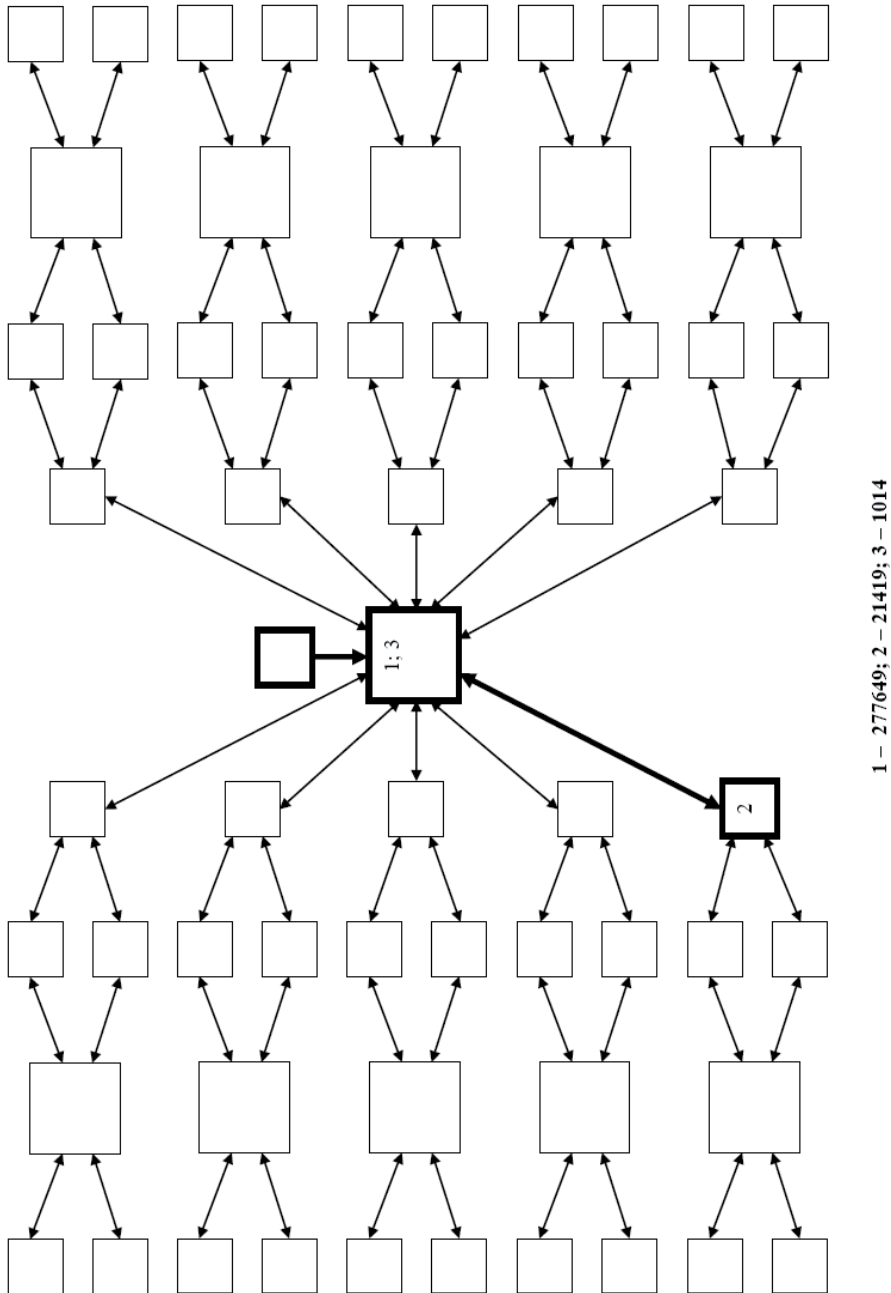
W badanej próbie ponad 68% osób korzystało z hipertekstu InteractiveStory-Trackera w sposób skokowy – wykraczało poza obszar strony głównej i stron ją dookreślających (przykładowy raport InteractiveStory-Trackera prezentujący takie podejście zawiera ryc. 4¹⁸). Niespełna 32%

¹⁸ Podane na niej (a także na rycinie kolejnej) liczby na danej stronie wskazują kolejność klikania, a podana wartość przy dolnym odsyłaczu – wyrażony w tysięcznych sekundy czas fiksacji na danej stronie (pomiędzy kliknięciem uruchamiającym tę stronę a kliknięciem kolejnym – uruchamiającym inną). Pogrubienie wskazuje natomiast aktywowane połączenie.

Ryc. 4. Przykładowy raport InteractiveStory-Trackera – sekwencja korzystania z hipertekstu z tendencją skokową

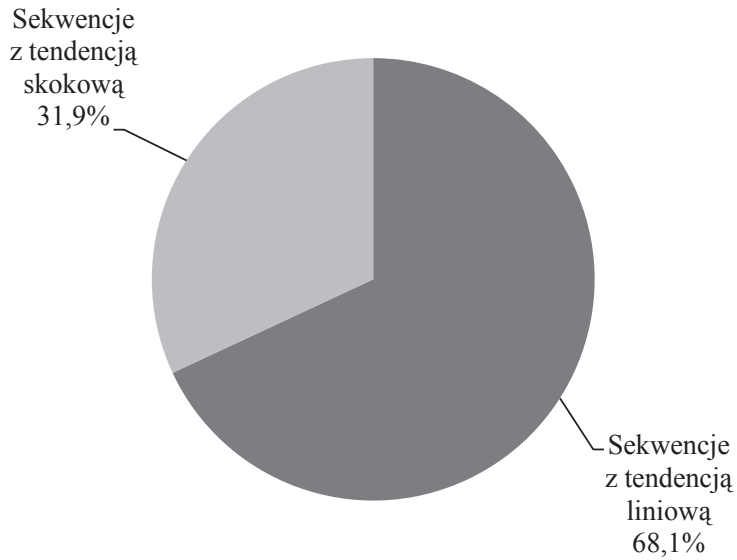
(opracowanie własne)

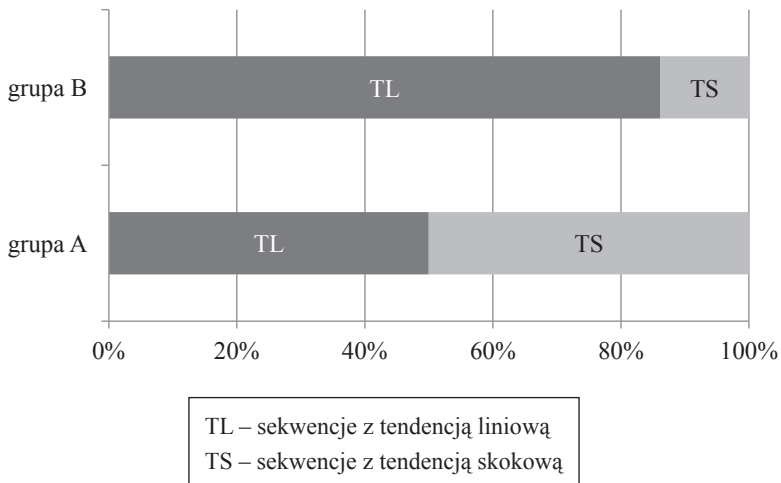
1 – 277649; 2 – 21419; 3 – 1014

Ryc. 5. Przykładowy raport InteractiveStory-Trackera – sekwencja korzystania z hipertekstu z tendencją liniową

(opracowanie własne)

Ryc. 6. Rodzaj sekwencji korzystania z hipertekstu InteractiveStory-Trackera
(opracowanie własne)

Ryc. 7. Rodzaj sekwencji korzystania z hipertekstu InteractiveStory-Trackera
(opracowanie własne)

badanych odczytywało tekst InteractiveStory-Trackera w sposób liniowy – poruszało się w obrębie strony głównej i stron ją dookreślających (przykładowy raport InteractiveStory-Trackera prezentujący takie podejście zawiera ryc. 5). Graficzna prezentacja rozkładu tej zmiennej znajduje się na rycinie 6.

Znacząco częściej (3,6-krotnie) hiperstrukturę opowiadania InteractiveStory-Trackera eksplorowano w sposób skokowy w grupie A, natomiast w sposób liniowy – w grupie B (1,7-krotnie) (ryc. 7).

Opisane zróżnicowanie jest istotne statystycznie. Obliczona poprzez test chi-kwadrat Pearsona istotność asymptotyczna (0,001) jest bowiem mniejsza od przyjętego w pracy poziomu istotności (0,05) (tab. 3).

Tabela 3

Rodzaj sekwencji korzystania z hipertekstu InteractiveStory-Trackera
(opracowanie własne)

Rodzaj sekwencji korzystania z hipertekstu InteractiveStory-Trackera	Grupa				Σ	
	B		A			
	<i>L</i>	%	<i>L</i>	%	<i>L</i>	%
Sekwencje z tendencją liniową	18	25,0	31	43,1	49	68,1
Sekwencje z tendencją skokową	18	25,0	5	6,9	23	31,9
Σ	36	50,0	36	50,0	72	100,0

$$\chi^2 (df = 1; N = 72) = 10,797; p = 0,001$$

Dyskusja

Przeprowadzone badania doprowadziły do przyjęcia obydwu stawianych hipotez. Zarówno w kontekście czasu fiksacji na stronie głównej InteractiveStory-Trackera, jak i na jego pozostałych stronach, długi czas (powyżej średniej) charakterystyczny był bowiem dla badanych z grupy B, czyli dla cyfrowych proletariuszy. Czas znacząco krótszy od przeciętnej natomiast – dla tych z grupy A, a zatem dla digitariatu. Ponadto, ostatni znacząco częściej hiperstrukturę opowiadania InteractiveStory-Trackera eksplorowali w sposób skokowy, klikany, przejawiając ciągłą potrzebę czytania „czegoś nowego” i „wyklikiwania” innych tematów, natomiast pierwsi – w sposób liniowy, koncentrując się na temacie zadany, opierając się na „tradycyjnej linearności” tekstu.

Można zatem określić, iż współczesne przeobrażenia technologiczne prowadzą do zmian nawyków poznawczych – odejścia od liniowego czytania na rzecz nieliniowego (przeskokowego), w którym nie czyta się tekstu zgodnie z jego logiką, a jedynie przegląda jego linki, klikając w kolejne fragmenty, przeskakując z punktu do punktu, oddalając się od głównego wątku czy problemu.

Przyjmując pewne epistemologiczne założenia koncepcji tekstualnej reprezentacji rzeczywistości, w której świat jawi się jako tekst, a poznanie jako proces jego czytania¹⁹, można by uznać ten technologicznie zdeterminowany alinearne nawyk czytania tekstu interaktywnego za pewną zapowiedź (czy może widmo?) alinearne nawyku poznawczego. Nawyku poznawania/czytania rzeczywistości w sposób alinearne – czytania świata poprzez poszukiwanie dróg jego rozproszenia, rozbijania go na – trawestując słowa Zygmunta Baumana – niczym niepowiązane i wiecznie nowe skrawki/fragmenty²⁰. Taki nawyk można by ponadto uznać za – nawiązując do koncepcji globalnego nastolatka Zbyszko Melosika – pewną reprezentację współczesnej potrzeby zmiany i szybkości – kompulsywne klikanie i wyklikiwanie jawi się jako próba „wklikania” się w rytm pędzącej rzeczywistości, w szalejący i wirujący takt mody, kulturowych gadżetów, gwiazd mediów i generalnej „tyranii nowości”²¹.

Poruszając się dalej – nieco przewrotnie – w metaforze tekstu, ten alinearne nawyk poznawczy uznać można by za zapowiedź (czy może znów widmo?) śmierci tekstu. Śmierci tekstu rozpatrywanej w nawiązaniu do wizji śmierci człowieka uknutej w 1966 roku przez Michela Foucaulta, jako śmierci idei człowieka o ahistorycznej świadomości i racjonalności²², czy śmierci autora ukazanej w 1968 roku przez Rolanda Barthesa, jako śmierci idei autora-metanarratora²³. A zatem, śmierci tekstu rozumianej jako śmierć idei linearnej logiki poznawania świata, śmierci linearne porządku i linearnością dyscyplinowanego podejścia do odczytywania rzeczywistości, a w konsekwencji śmierci dającej początek alinearnej logice poznania, pozbawionej nawyku porządkowania rzeczywistości, konstruowania uporządkowanego obrazu świata, na rzecz nawyku rozpraszania

¹⁹ H. Mamzer, *Poczucie bezpieczeństwa ontologicznego. Uwarunkowania społeczno-kulturowe*, Poznań 2008, s. 62-73.

²⁰ Z. Bauman, *Płynne życie*, tłum. T. Kunz, Kraków 2007, s. 102-103.

²¹ Z. Melosik, *Teoria i praktyka edukacji wielokulturowej*, Kraków 2007, s. 56.

²² J. Topolski, *Ta „pusta” kategoria zmiany: człowiek i historia w koncepcji Michela Foucaulta*, [w:] *„Nie pytajcie mnie k, kim jestem...”. Michel Foucault dzisiaj*, red. M. Kwiek, Poznań 1998, s. 196-197.

²³ B. Kanievska, A. Legeżyńska, *Teoria literatury. Skrypt dla studentów filologii polskiej (studia zaoczne)*, Poznań 2005, s. 49.

rzeczywistości i konstruowania niedbałej, nielogicznej, pozbawionej jakiegokolwiek struktury wizji rzeczywistości.

Interpretacje te powinny być oczywiście – nawiązując do słów Michela Foucaulta otwierających ten artykuł – traktowane jako „propozycje” i „pierwsze ruchy w grze”. Grze ukierunkowanej na – dalej poruszając się w terminologii M. Foucaulta – śledzenie „linii kruchości dzisiaj”, na próbę uchwycenia momentu, w którym „to, co jest, mogłoby nie być już tym, czym jest”²⁴. Momentu, gdy tekst – idea linearnej logiki poznawania świata – przestaje być linearny, staje się tekstem rozproszonym i pozbawionym logiki, a zatem momentu, gdy tekst przestaje być tekstem, gdy tekst umiera. Być może jednak moment ten jest tylko mrzonką, związaną z moim naiwnym – znów nawiązując do cytatu rozpoczynającego artykuł – przyjmowaniem pewnych twierdzeń *en bloc*.

BIBLIOGRAFIA

- Ball S.J., *Foucault po polsku. Wstęp do wydania polskiego*, tłum. K. Bluszczyk, [w:] *Foucault i edukacja. Dyscypliny i wiedza*, red. S.J. Ball, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1992.
- Bauman Z., *Płynne życie*, tłum. T. Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2007.
- Berger T., Thomas M., *Integrating Digital technologies in Education: A Model for Negotiating Change and Resistance to Change*, [w:] *Digital Education. Opportunities for Social Collaboration*, red. M. Thomas, Palgrave Macmillan, New York 2011.
- Chmielewska-Luczak D., Nowak M., *Elitarny charakter Internetu. Bariery i wykluczenia*, [w:] *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humanistycznej*, red. J. Klebaniuk, ENETEIA Wydawnictwo Psychologii i Kultury, Warszawa 2007.
- Daley J. P., *Deconstructing Formal and Informal Learning Spaces with Social Networking Sites*, [w:] *Digital Education. Opportunities for Social Collaboration*, red. M. Thomas, Palgrave Macmillan, New York 2011.
- de Kerckhove D., *Przeciw architekturze (architektura inteligencji)*, tłum. K. Stanisławski, [w:] *Kody McLuhana. Topografia nowych mediów*, red. A. Maj, M. Derda-Nowakowska (z udziałem: D. de Kerckhove’a), Wydawnictwo Naukowe ExMachina, Katowice 2009.
- del Río P., *Some Effects of Media on Representation: A Line of Research*, [w:] *Psychology of Media in Europe. The State of the Art – Perspectives for the Future*, red. P. Winterhoff-Spurk, Westdeutscher Verlag, Opladen 1995.
- Drabowicz T., *Nierówności cyfrowe – nowy wymiar różnicowania społecznego*, [w:] *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humanistycznej*, red. J. Klebaniuk, ENETEIA Wydawnictwo Psychologii i Kultury, Warszawa 2007.

²⁴ M. Foucault, *Strukturalizm i poststrukturalizm*, [w:] *Filozofia, historia, polityka. Wybór pism*, M. Foucault, tłum. D. Leszczyński, L. Rasiński, Warszawa – Wrocław 2000, s. 313.

- Dylak S., *Uczeń – Mózg – Edukacja*, referat wygłoszony na konferencji: „Edukacja alternatywna – dylematy teorii i praktyki”, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Łodzi, Łódź 2009.
- Fiut I., Habryń M., *Spoleczność akademicka wobec możliwości wykorzystania Internetu w procesie pracy*, [w:] *Mikrosoczezność informacyjna na przykładzie miasteczka internetowego Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie*, red. L.H. Haber, Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie, Kraków 2001.
- Foucault M., *Strukturalizm i poststrukturalizm*, [w:] *Filozofia, historia, polityka. Wybór pism*, M. Foucault, tłum. D. Leszczyński, L. Rasiński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Wrocław 2000.
- Frankfort-Nachmias C., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, tłum. E. Hornowska, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2001.
- Kaniewska B., Legeżyńska A., *Teoria literatury. Skrypt dla studentów filologii polskiej (studia zaoczne)*, Wydawnictwo Poznańskie Studia Polonistyczne, Poznań 2005.
- Kastory B., *Narodziny supermózgu*, „Newsweek” z 2009, nr 3.
- Klichowski M., *Między linearnością a klikaniem. O społecznych konstrukcjach podejść do uczenia się*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012.
- Krzysztofek K., *Zdekodowane kody*, [w:] *Kody McLuhana. Topografia nowych mediów*, red. A. Maj, M. Derda-Nowakowska (z udziałem: D. de Kerckhove’a), Wydawnictwo Naukowe ExMachina, Katowice 2009.
- Kucharska J., Staniszk K., *Migrujące audytoria i mobilne teksty kultury. Diaspory w globalnej wiosce*, [w:] *Kody McLuhana. Topografia nowych mediów*, red. A. Maj, M. Derda-Nowakowska (z udziałem: D. de Kerckhove’a), Wydawnictwo Naukowe ExMachina, Katowice 2009.
- Leszczyński A., *Żegnaj, szkolo!*, „Focus” z 2011, nr 9.
- Mamzer H., *Poczucie bezpieczeństwa ontologicznego. Uwarunkowania społeczno-kulturowe*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2008.
- Melosik Z., *Teoria i praktyka edukacji wielokulturowej*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Nikodemka J., *iMózgi w e-szkole*, <http://www.focus.pl/cywilizacja/zobacz/publikacje/imozygi-w-e-szkole/>, [03.02.2011].
- Nikodemka J., *Jak nas psuje Facebóg*, „Focus” z 2011, nr 2.
- Pegrum M., *Modified, Multiplied, and (Re-)mixed: Social Media and Digital Literacies*, [w:] *Digital Education. Opportunities for Social Collaboration*, ed. M. Thomas, Palgrave Macmillan, New York 2011.
- Sirvastava S.B., Banaji M.R., *Culture, Cognition, and Collaborative Networks in Organization*, *American Sociological Review*, 2011, nr 2.
- Stunża G.D., *Złapani w sieć. Czy uzależnienie od nowoczesnych technologii to zło?*, „!re-VOLT” z 2008, nr 1.
- Topolski J., *Ta „pusta” kategoria zmiany: człowiek i historia w koncepcji Michela Foucaulta*, [w:] *„Nie pytajcie mnie, kim jestem...”. Michel Foucault dzisiaj*, red. M. Kwiek, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań 1998.
- Ward P., *Co się stanie z Homo sapiens?*, „Świat Nauki” z 2009, nr 1.